

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра історії України

Дипломна робота

бакалавра

з теми **«ВНЕСОК М. І. ПЕТРОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)»**

Виконала: студентка 4 курсу

Ist2-B13 групи денної форми навчання

за напрямом підготовки 6.020302 Історія*

Сарканич Юлія Петрівна

Керівник:

Трубчанінов С.В. кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Рецензент:

Адамовський В.І. кандидат історичних наук,

доцент кафедри архівознавства, спеціальних

історичних та правових дисциплін

Кам'янець-Подільський – 2017 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА РОБОТИ.....	7
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЄВОГО І НАУКОВОГО ШЛЯХУ АКАДЕМІКА М. ПЕТРОВА	16
РОЗДІЛ 3. ВНЕСОК М. І. ПЕТРОВА У НАУКОВЕ КИЇВОЗНАВСТВО	29
РОЗДІЛ 4. ПРАЦІ М. І. ПЕТРОВА З ІСТОРІЇ ОКРЕМИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ	38
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	57

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АЗ – археологічний з'їзд.

КА – Київська академія.

КДА – Київська духовна академія.

НТ – наукове товариство.

ТКДА – «Труды Киевской духовной академии».

ЦАІТ – Церковно-археологічне та історичне товариство.

ЦАМ – Церковно-археологічний музей Київської духовної академії.

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Розвиткові історичної науки в Україні на зламі тисячоліть характерний стійкий науковий інтерес до вивчення зародження і становлення вітчизняної історичної думки, здобутків учених, які заклали основи, перспективи і напрямки наукових дослідів на майбутнє. Об'єктивні процеси розвитку науки значною мірою опосередковані особистістю ученого, тому вивчення особистого наукового доробку сприяє, з одного боку, персоналізації історичного процесу, а з іншого – реконструкції історії науки. Характеризуючи того чи іншого видатного історика минулого, сучасні історики намагаються показати не лише процес написання його праць, але й професійну кар'єру та біографічний профіль ученого, його психотип тощо.

Своїм талантом і працею добре прислужився українській культурі росіянин за походженням Микола Іванович Петров (1840–1921). Свою наукову діяльність він розпочинав як історик Церкви релігії, дослідник церковної старовини на Волині та Київщині. Проте згодом коло наукових зацікавлень ученого значно розширилося, стало включати також літературознавство, історію, археологію, археографію, етнографію, музеєзнавство. З часом вони стають головними напрямками наукової і культурної діяльності М. Петрова.

Учений був одним із фундаторів Церковно-археологічного товариства та Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії, професором Київської духовної академії (з 1876 р.), академіком Української Академії наук (з 1918 р.).

Вагомим є і його внесок в регіональні студії. Наприкінці XIX ст. ціла низка праць київського професора була присвячена окремим регіонам України. Незважаючи на певну ідеологічну забарвленість, праці М. Петрова не втратили свого значення і в наш час. Вивчення наукових студій ученого в галузі регіоналістики дає можливість краще зрозуміти розвиток української науки і культури в другій половині XIX – на початку XX ст.

Мета роботи полягає в науковому аналізі та з'ясуванні змісту і напрямів регіональних досліджень історії України в творчості Миколи Івановича Петрова, оцінюванні їх місця та ролі в українській історіографії.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **основні завдання**:

- проаналізувати стан дослідження наукової біографії М. Петрова у вітчизняній історіографії;
- показати процес становлення і трансформації наукових поглядів М. Петрова;
- визначити головні напрями досліджень ученим регіональної історії України в другій половині XIX ст. – початку 20-х рр. XX ст.;
- охарактеризувати студії М. Петрова в галузі наукового киевознавства;
- показати участь ученого у видавничому проєкті Помпея Батюшкова.

Об'єктом дослідження є особистість відомого ученого Миколи Івановича Петрова.

Предметом дослідження виступає його наукова діяльність в галузі регіонального дослідження України.

Хронологічні межі роботи зумовлені роками життя М. Петрова (1840–1921), однак основна увага, цілком закономірно приділяється рокам його плідної наукової та культурної діяльності з середини 60-х рр. XIX ст. до 1921 р.

Географічні межі роботи охоплюють частину українських земель, що наприкінці XIX – на початку XX ст. входили до складу Російської імперії: Київщину, Поділля, Волинь, Бессарабію, Холмщину та Слобожанщину.

Методологічною основою дослідження є принцип об'єктивності та історизму. Це дає можливість уникнути суб'єктивного підходу до оцінювання ролі ученого в науковому і культурному житті України.

Вивчення досліджуваної проблеми стало можливим завдяки застосуванню різноманітних **методів дослідження**: порівняльного-історичного, проблемно-хронологічного, історіографічного, ретроспективного. Зазначений комплекс методів забезпечив можливість використати і проаналізувати як наукові праці М. Петрова так і роботи інших учених.

Практичне значення роботи полягає в тому, що основні положення дослідження, зібраний фактичний матеріал можуть бути використані для більш поглибленого вивчення історії України. Досвід популяризації історії різних регіонів України в творчості М. Петрова може бути корисним і сучасним науковцям, краєзнавцям та видавцям.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дипломної роботи становить 62 сторінки, з яких 56 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Наукові погляди і зацікавлення Миколи Івановича Петрова (1840–1921) тяжіли до гуманітарного знання. З 1865 р. по 1919 р. його роботи постійно з'являлися на сторінках різнотематичних видань або виходили окремими публікаціями. Перу ученого належить солідний доробок, який нараховує близько 300 праць. Твори М. Петрова мали суто науковий характер і свідчили про інтенсивну роботу ученого в галузі історії та культури України.

Українська історіографія XIX – початку XX ст. розвивалася на тлі загальноросійської історії, що істотно впливало на наукові дослідження М. Петрова. У той же час слід зазначити, що у своїх дослідженнях учений спирався, головним чином, на джерела українського походження. Саме ці джерела сприяли розширенню української тематики в дослідженнях М. Петрова.

Вагомими чинниками, які вплинули на формування наукового світогляду ученого, були соціальне походження, родинне оточення, навчання в духовних закладах. Саме вони закладали основи його світогляду протягом 1840–1861 рр. Але найбільш плідним періодом для визначення наукових орієнтирів для М. Петрова стало освітнє і наукове середовище Києва, що сприяло розвитку ґрунтовних знань і методики досліджень на ниві української науки і культури.

У подібному ж руслі проходила діяльність історичних, літературних, археографічних, археологічних наукових товариств, членом яких був учений та всеросійських археологічних з'їздів, що неодноразово проводилися в Україні, у яких він також брав найактивнішу участь. Упродовж 1870–1919 рр. Микола Петров був дійсним або почесним членом 9-ти церковних, церковно-історичних і церковно-археологічних товариств, 13-ти археологічних товариств і товариств пам'яток старовини і мистецтва, 10-ти архівних комісій, 4-х історико-літературних товариств. З 1916 р. він був членом-кореспондентом Російської академії наук.

Визнання М. Петрова у наукових колах як відомого ученого завершується обранням його академіком історико-філологічного відділу Української академії

наук у листопаді 1918 р. Саме так вітчизняна наука оцінила творчий доробок М. Петрова за його життя. Включення ученого до першого складу академіків УАН – це визнання його тривалого творчого шляху до вершин української науки.

Інтерес до багатогалузевого доробку відомого київського ученого його колеги проявляли ще за життя, відзначаючи його вагомий внесок у вивчення історії української літератури, різноманітних історико-культурних і мистецьких проблем. Проведений аналіз сучасної українській історіографії засвідчує розширення дослідження життя і творчості М. Петрова передусім в напрямку вивчення його історико-культурної спадщини та науково-організаційної діяльності.

В історико-культурній спадщині М. Петрова важливе місце посідають його розвідки з регіональної історії України. Хоча вони не виходили за межі тогочасної методології і відбивають краєзнавчі погляди історика перехідної епохи, проте і сьогодні ці праці мають для спеціалістів як наукове, довідкове, так і енциклопедичне значення. Характерними ознаками для наукової творчості М. Петрова можна вважати те, що його дослідження велися на перехресті історії та культури, загальноісторичного і церковного.

Вагому частину творчої спадщини ученого складають його київські студії, у яких виокремлюють наукове києвознавство та історію Київської Духовної академії. Дослідженням історії Києва М. Петров зацікавився ще в середині 60-х рр. XIX ст. Його праці стали важливим внеском у вивчення історичної топографії древнього міста й нині становлять особливу цінність у пам'яткознавстві Києва.

М. Петрову також належить низка праць з історії окремих українських земель, зокрема, Київщини, Волині, Поділля, Бессарабії, Холмщини та Слобожанщини. Історичні студії М. Петрова цінні тим, що в них узагальнено багато фактичного матеріалу для вивчення історії України, незважаючи на застарілі підходи.

Історичні праці про Волинь, Поділля, Бессарабію та Холмщину були підготовлені М. Петровим в рамках видавничого проекту Помпея Батюшкова, який здійснювався з дозволу Міністерства внутрішніх справ Росії. Цей проект мав на меті відповідне завдання – науково та ідейно обґрунтувати, що ці землі є споконвічним «російським краєм», про неприпустимість відродження Речі Посполитої в правобережних землях чи створення загальнослов'янської федерації, у якій пріоритетна роль належала б Польщі. Виконуючи таке «замовлення» М. Петров був обмежений у своїх оцінках, підходах до аналізу подій. Але він погодився на таку співпрацю не з політичних міркувань, а з інтересів дослідника. Працюючи над проектом, учений опрацьовував надбання російської, української та польської історіографії. Чимало істориків, етнографів і літературознавців, до праць яких звертався М. Петров, працювали на ниві українознавства.

Досліджуючи регіональну історію, учений на основі аналізу історіографії XIX ст., архівних матеріалів і власних спостережень приділив увагу історико-культурним процесам розвитку різних регіонів. Особливістю його досліджень є те, що вони створені переважно на українському ґрунті, для яких характерні історизм, широка джерельна та фактологічна база, започаткування нової тематики, системність і комплексний підхід до наукових проблем у площині історії та культури України. Праці вченого створювалися на міждисциплінарних історичних знаннях з історичного краєзнавства, історичної географії, археології, археографії, історії культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Праці Миколи Івановича Петрова

1. Академік Микола Іванович Петров (1840–1921). Воспоминания старого археолога // Просемінарій. Медієвістика. Історія церкви, науки і культури. – Вип. 1. – К., 1997. – С. 93-134.
2. Белоруссия и Литва: Исторические судьбы Северо-Западного края / издано П. Н. Батюшковым; с одной хромолитографией, 99 гравюрами и картой / [Н. И. Петров, И. И. Малышевский, М. И. Городецкий]. – СПб.: Тип. Тов-ва «Общественная польза», 1890. – XXIV+376+183 с.
3. Бессарабия: Историческое описание / посмертный выпуск исторических изданий П. Н. Батюшкова; с 3-мя фототипиями, 53-мя гравюрами и картой / [Н. И. Петров, М. И. Городецкий]. – СПб.: Тип. Тов-ва «Общественная польза», 1892. – XLIII, 177, 95 с.
4. Волынь: Исторические судьбы Юго-Западного края / издано П. Н. Батюшковым; с 2 хромолитографиями и 69 гравюрами / [Н. И. Петров, И. И. Малышевский, М. И. Городецкий]. – СПб.: Тип. Тов-ва «Общественная Польза», 1888. – [5]+XV+288+128 с.
5. Воспоминания и переписка с разными лицами (1840–1882). Библиографический очерк / Н. И. Петров // Петров Микола. Скрижалі пам'яті / упоряд. В. Ульяновський, І. Карсим. – К.: Либідь, 2003. – С. 144-300.
6. Воспоминания старого археолога / Н. И. Петров // Петров Микола. Скрижалі пам'яті / упоряд. В. Ульяновський, І. Карсим. – К.: Либідь, 2003. – С. 106-143.
7. Две надгробные надписи XII века Константину Иановичу и Константину Константиновичу, князьям Острожским / Н. И. Петров // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – 1879. – Кн.1. – С.79-81.
8. Забытые иноческие обители (монастыри Холмский и Замостьский в общей судьбе русско-униатского монашества) / Н. И. Петров // Киевская старина. – 1882. – Т. 3. – № 6. – С. 1-41.

9. Забытые иноческие обители (монастыри Холмский и Замостьский в общей судьбе русско-униатского монашества) / Н. И. Петров // Киевская старина. – 1882. – Т. 3. – № 8. – С. 199-242.
10. Историко-топографические очерки древнего Киева (С планом древнего Киева 1638 г.) / Петров Н. И. – К.: Тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – III+267 с.+ карта.
11. К истории колонизации Слободской Украины / Н. И. Петров // Киевская старина. – 1888. – Т. 21. – № 4. – С. 23-51.
12. К истории колонизации Слободской Украины / Н. И. Петров // Киевская старина. – 1888. – Т. 21. – № 6. – С. 314-340.
13. К исторической топографии Печерска и Клова / Н. И. Петров // Киевская старина. – 1896. – Т. 53. – № 4. – С. 17-22.
14. Киев, его святыни и памятники: с планом города / Н. И. Петров. – СПб., 1896. – 4+180 с.
15. Подолие: Историческое описание / издано П. Н. Батюшковым; с одной хромолитографией, 2 фототипиями, 46 гравюрами и 2 картами / [Н. И. Петров, М. И. Городецкий]. – СПб.: Тип. Тов-ва «Общественная Польза», 1891. – XXX+264+99 с.
16. Холмская Русь: Исторические судьбы Русского Забужья / издано П. Н. Батюшковым; с 2 хромолитографиями, 45 гравюрами и картой / [Н. И. Петров, И. И. Малышевский, М. И. Городецкий]. – СПб.: Тип. Тов-ва «Общественная Польза», 1887. – XVI+216+62 с.

Довідкові видання

17. Горбик В. О. Петров Микола Іванович / В. О. Горбик // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2011. – Т. 8. – С. 191-192.
18. Історія Академії наук України. 1918–1993. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 18, 299.
19. Петров Николай Иванович // Энциклопедический словарь Ф.Брокгауза и И.Ефрона. – СПб., 1898. – Т. XXIII. – С. 463.

20. Шевченко Ф. П. Петров Николай Иванович / Шевченко Ф. П. // Славяноведение в дореволюционной России. Библиографический словарь. – М.: Наука, 1979. – С. 267.

Монографії, статті, брошури

21. Академік Микола Іванович Петров 1840–1921: біобібліографія / НАН України, Ін-т укр. археографії; уклад.: В. Микитась, Н. Микитась. – К.: [б.в.], 1994. – 78 с.
22. Баженов Л. Alma mater подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики ХІХ – початку ХХІ століть). Наукове видання / Лев Баженов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – 416 с.
23. Бухальська М. А. Документи про життя та діяльність академіка Миколи Петрова в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського / М. А. Бухальська // Студії з архівної справи та документознавства. – Том 12. – К., 2004. – С. 216-221.
24. Бухальська М. А. Історія церкви в Україні в працях академіка Миколи Петрова і митрополита Іларіона (Івана Огієнка) / М. А. Бухальська // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Вип. «Історія» № 48. – К., 1999. – С.19-23.
25. Бухальська М. А. Микола Іванович Петров і Київська духовна академія / М. А. Бухальська // Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал. – 2002. – № 5. – С. 135-141.
26. Бухальська М. А. Педагогічна діяльність професора Київської духовної академії Миколи Івановича Петрова / М. А. Бухальська // Бористен. – 2000. – № 7. – С. 4-6.
27. Бухальська М. А. Українознавство в науковому доробку академіка Миколи Петрова / М. А. Бухальська // Наукові записки. Вип. «Історичні науки». – К., 1999. – С. 34-42.

28. Верба І. Київська археографічна комісія 1843–1921. Нарис історії і діяльності / І. Верба. – К.: Наукова думка, 1993. – 185 с.
29. Гаврилюк С. В. Дослідження з історії Холмщини і Підляшшя (за листами М.Петрова до П.Батюшкова / С. В. Гаврилюк // Архіви України. – 2001. – № 1-2. – С. 32-42.
30. Грушевський М. С. Історія України-Руси. В 11-ти т., 12 кн. / М. С. Грушевський; редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1991 – Т.1. – 736 с.
31. Грушевський М. С. Історія України-Руси. В 11-ти т., 12 кн. / М. С. Грушевський; редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. Думка, 1992 – Т.2. – 640 с.
32. Заремба С. З. Нариси з історії українського пам'яткознавства / С. З. Заремба. – К.: Видавництво Аратта, 2002. – 204 с.
33. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій / Ярослав Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
34. Крайній К. Історики Києво-Печерської Лаври ХІХ – початку ХХ століть / К. Крайній. – К.: Пульсари, 2000. – 240 с.
35. Панчук О. В. Діяльність Миколи Петрова щодо організації роботи Церковно-археологічного товариства / О. В. Панчук // Вісник Академії праці і соціальних відносин. – 2008. – № 2. – С. 167-170.
36. Попельницька О. План Києва 1638 р. як джерело з історичної топографії / Олена Попельницька // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2005. – № 12. – С. 328-342.
37. Портнова Т. Петров Микола Іванович / Т. Портнова // Українські архівісти. Бібліографічний довідник. Вип. І (ХІХ ст. – 1930-ті рр.) / Упор.: О. М. Коваль, І. Б. Матяш, В. С. Шандра: У 3-х вип. – К., 1999. – С. 262-265.
38. Сохань С. В. Микола Петров: життя серед книг і рукописів: монографія / С. В. Сохань; відп. ред. Л. А. Дубровіна. – К.: НБУВ, 2015. – 408 с.

39. Теодорович Н. И. Волынская духовна семинария. История первоначального устройства ея и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ея в период времени с 1796 по 1900 г. – Почаев: Типография Почаевской Успенской Лавры, 1901. – 1023 с.
40. Трубчанінов С. В. Історично-географічні дослідження учених Київської духовної академії (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.) / С. В. Трубчанінов // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. – К., 2016. – Вип. 113. – С.27-30.
41. Ульяновський В. Микола Петров: портрет у часовій перспективі та різних інтер'єрах / В. Ульяновський, О. Панчук // Петров М. І. Скрижалі пам'яті. – К.: Либідь, 2003. – С. 5-67.
42. Філінюк А.Г. Правобережна Україна наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – 728 с.
43. Шип Н. А. Київська духовна академія в культурно-освітнянському просторі України (1818–1919) / Шип Н. А. – К.: Фенікс, 2010. – 436 с.
44. Юбилей киевского проф. Н. И. Петрова // Исторический вестник: историко-литературный журнал. – 1910. – Том 122 (октябрь, ноябрь и декабрь). – С. 1208-1209.

Автореферати дисертацій

45. Бухальська М. А. Наукова діяльність та історико-культурна спадщина Миколи Петрова (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». – К., 2006. – 19 с.
46. Сохань С. В. Бібліотечно-археографічна діяльність М.І. Петрова (1840–1921): автореф. дис. ... канд. істор. наук; НАН України: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – К., 2003. – 21 с.

Електронні ресурси

47. Петров Микола Іванович // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу: // https://uk.wikipedia.org/wiki/Петров_Микола_Іванович
48. Петров Николай Иванович (учёный) // Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступу: // [https://ru.wikipedia.org/wiki/Петров,_Николай_Иванович_\(учёный\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Петров,_Николай_Иванович_(учёный))
49. Петров Николай Иванович // Научный богословский портал. – Режим доступу: // <http://www.bogoslov.ru/persons/401224/>